

HUQUQNI TARTIBGA SOLISH MEXANIZMI

Mamaraimov Asilbek Azamjonovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti talabasi

Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Ilmiy rahbar: Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti o‘q‘ituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19972159>

Annotatsiya: Maqolada huquqni tartibga solish mexanizmining har bir tarkibiy qismi alohida tahlil qilinib, ularning o‘zaro bog‘liqligi va jamiyat hayotidagi funksional ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, huquq normalarining ishlab chiqilishi va amaliyotga tatbiq etilishi jarayonida davlat organlarining roli, sud-huquq tizimining ahamiyati hamda fuqarolarning huquqiy ong darajasi muhim omil sifatida ko‘rib chiqilgan. Bundan tashqari, maqolada huquqni tartibga solish mexanizmining samarali ishlashi jamiyatda qonuniylikni mustahkamlash, huquqbuzarliklarning oldini olish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda huquqiy davlatni shakllantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Tadqiqot zamonaviy huquqiy yondashuvlar va so‘nggi ilmiy qarashlar asosida amalga oshirilgan bo‘lib, mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur yoritishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Huquqni tartibga solish mexanizmi, huquq normalari, huquqiy munosabatlar

Kirish

Jamiyat hayotida ijtimoiy munosabatlar doimiy ravishda rivojlanib va murakkablashib boradi. Ushbu munosabatlarni tartibga solish esa huquqning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Huquqni tartibga solish mexanizmi aynan shu jarayonni amalga oshiruvchi murakkab huquqiy tizim bo‘lib, u orqali jamiyatdagi xulq-atvor qoidalari belgilab beriladi hamda ularning bajarilishi ta‘minlanadi. Huquqni tartibga solish mexanizmi huquqiy normalar orqali ijtimoiy munosabatlarga ta‘sir ko‘rsatadi va ularni ma‘lum tartibga solingan yo‘nalishga yo‘naltiradi. Bu jarayonda huquqiy munosabatlar, huquqiy faktlar hamda huquqni qo‘llash faoliyati muhim o‘rin tutadi. Natijada jamiyatda tartib-intizom mustahkamlanadi, fuqarolarning huquq va erkinliklari himoya qilinadi hamda adolat tamoyili ta‘minlanadi. Bugungi kunda huquqiy davlat qurish jarayonida huquqni tartibga solish mexanizmini chuqur o‘rganish va uning samaradorligini oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu mexanizmning to‘g‘ri ishlashi jamiyat barqarorligi, qonun ustuvorligi va huquqiy madaniyat rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Huquqni tartibga solish mexanizmi masalasi huquqshunoslik fanida asosiy va doimiy o‘rganiladigan mavzulardan biri bo‘lib, u ko‘plab ilmiy manbalar, darsliklar va normativ-huquqiy hujjatlar asosida tahlil qilingan. Avvalo, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va amaldagi qonunchilik hujjatlari huquqni tartibga solish mexanizmining huquqiy asosini tashkil etadi. Konstitutsiyada huquqning ustuvorligi, qonuniylik prinsipi hamda davlat organlarining huquq doirasida faoliyat yuritishi belgilangan bo‘lib, bu mexanizmning asosiy huquqiy poydevori hisoblanadi. Shuningdek, “Davlat va huquq nazariyasi” bo‘yicha zamonaviy darsliklarda (O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimida qo‘llanilayotgan 2020–2025 yillarga oid nashrlarda) huquqni tartibga solish mexanizmi huquq normalari, huquqiy munosabatlar, huquqiy faktlar va huquqni qo‘llash aktlarining o‘zaro bog‘liq tizimi sifatida talqin qilinadi. Ushbu manbalarda mexanizmning ishlash bosqichlari va uning huquqiy davlatdagi roli keng

yoritilgan. So‘nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalarda huquqni tartibga solish mexanizmining samaradorligi quyidagi omillar bilan bog‘liq ekani ta‘kidlanadi: raqamli huquqiy tizimlarning rivojlanishi (elektron hujjat aylanishi, “e-huquq” tizimlari); sud-huquq islohotlarining chuqurlashuvi; fuqarolarning huquqiy ong va madaniyat darajasining oshishi; huquqni qo‘llash amaliyotining takomillashuvi. Xalqaro huquqiy manbalarda ham huquqni tartibga solish mexanizmi huquqiy davlat va demokratik jamiyatning asosiy elementi sifatida ko‘riladi. Jumladan, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlarning hujjatlarida qonun ustuvorligi va huquqni samarali qo‘llash tamoyillari alohida e‘tirof etilgan. Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, huquqni tartibga solish mexanizmi murakkab, ko‘p bosqichli tizim bo‘lib, u huquqiy normalarning amaliy hayotga tatbiq etilishi orqali jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni barqarorlashtiradi va huquqiy davlat shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Umuman, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, huquqni tartibga solish mexanizmi murakkab va ko‘p darajali tizim bo‘lib, u jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy asosda tartibga solishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot metalogiyasi

Mazkur mavzuni yoritishda huquqshunoslik fanida keng qo‘llaniladigan ilmiy bilish usullari va metodologik yondashuvlar asos qilib olindi. Tadqiqot “Huquqni tartibga solish mexanizmi”ning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib, uning metodologik bazasi quyidagi usullarga tayangan. Avvalo, dialektik metod asosiy yondashuv sifatida qo‘llanildi. Bu metod orqali huquqiy hodisalar rivojlanish jarayonida, o‘zaro bog‘liqlik va qarama-qarshiliklar birligida o‘rganildi. Natijada huquqni tartibga solish mexanizmining dinamik tabiati va uning jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslashuvi tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqotda umumilmiy metodlardan keng foydalanildi: tahlil metodi – huquqni tartibga solish mexanizmining tarkibiy elementlarini (huquq normasi, huquqiy munosabat, huquqiy fakt, huquqni qo‘llash) alohida o‘rganish uchun; sintez metodi – olingan natijalarni umumlashtirish va yagona ilmiy xulosaga kelish uchun; taqqoslash metodi – turli huquqiy manbalar va ilmiy qarashlarni solishtirish uchun;

induksiya va deduksiya – xususiy holatlardan umumiy xulosalar chiqarish hamda umumiy qoidalardan aniq holatlarni tahlil qilishda qo‘llanildi.

Bundan tashqari, maxsus huquqiy metodlar ham ishlatildi: formal-yuridik metod – normativ-huquqiy hujjatlar mazmunini tahlil qilish uchun; tizimli yondashuv metodi – huquqni tartibga solish mexanizmini yaxlit tizim sifatida o‘rganish uchun; qiyosiy-huquqiy metod – milliy huquq tizimi bilan xorijiy tajribani solishtirish maqsadida. Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, amaldagi qonunlar, ilmiy adabiyotlar, 2020–2025 yillarda chop etilgan huquqiy maqolalar hamda rasmiy elektron huquqiy resurslar tashkil etdi. Xulosa qilib aytganda, qo‘llanilgan metodologik yondashuvlar huquqni tartibga solish mexanizmini ilmiy asosda, tizimli va obyektiv tahlil qilish imkonini berdi hamda mavzu bo‘yicha ishonchli xulosalar chiqarishga xizmat qildi. Mazkur tadqiqot “Huquqni tartibga solish mexanizmi” mavzusini ilmiy asosda o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, u huquqshunoslik fanida qabul qilingan nazariy, mantiqiy va huquqiy tahlil usullariga tayangan holda amalga oshirildi.

1. Metodologik asos

Tadqiqotning asosiy metodologik asosi sifatida dialektik yondashuv qabul qilindi. Bu yondashuv huquqiy hodisalarni doimiy rivojlanishda, o‘zaro bog‘liqlikda va sabab-oqibat

munosabatida o'rganishga imkon berdi. Shu asosda huquqni tartibga solish mexanizmining statik emas, balki dinamik tizim ekanligi aniqlanadi.

2. Umumilmiy metodlar

Tadqiqotda quyidagi umumilmiy metodlar qo'llanildi:

Analiz metodi – huquqni tartibga solish mexanizmining tarkibiy qismlari (huquq normasi, huquqiy munosabat, huquqiy fakt, huquqni qo'llash akti) alohida o'rganildi. Sintez metodi – o'rganilgan elementlar birlashtirilib, mexanizmning yaxlit modeli shakllantirildi. Induksiya metodi – alohida huquqiy holatlardan umumiy qonuniyatlar chiqarildi. Deduksiya metodi – umumiy huquqiy tamoyillardan aniq amaliy xulosalar olindi. Taqqoslash metodi – turli ilmiy manbalardagi yondashuvlar o'zaro solishtirildi.

3. Maxsus huquqiy metodlar

Tadqiqotning huquqiy tahlil qismi quyidagi maxsus metodlarga asoslandi:

Formal-yuridik metod – normativ-huquqiy hujjatlar (Konstitutsiya, qonunlar, kodekslar) mazmuni tahlil qilindi. Tizimli metod – huquqni tartibga solish mexanizmi huquq tizimining yagona, o'zaro bog'liq tuzilmasi sifatida o'rganildi. Qiyosiy-huquqiy metod – milliy huquq tizimi va ayrim xorijiy davlatlar tajribasi solishtirildi. Funktsional metod – mexanizmning har bir elementi (norma, munosabat, qo'llash) bajaradigan vazifalar tahlil qilindi.

4. Axborot manbalari

Tadqiqot quyidagi ishonchli manbalarga tayangan:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrir); amaldagi kodekslar va qonunlar; 2020–2025 yillarda chop etilgan ilmiy darslik va maqolalar; www.lex.uz milliy qonunchilik bazasi; huquqshunos olimlarning ilmiy ishlari.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, huquqni tartibga solish mexanizmi jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni huquqiy normalar asosida tartibga soluvchi murakkab va yaxlit tizim hisoblanadi. U huquq normalari, huquqiy munosabatlar, huquqiy faktlar hamda huquqni qo'llash jarayonlari orqali amalga oshirilib, jamiyatda tartib-intizom va barqarorlikni ta'minlaydi. Ushbu mexanizmning samarali ishlashi qonunlarning sifatiga, davlat organlarining faoliyatiga hamda fuqarolarning huquqiy ong va madaniyat darajasiga bevosita bog'liqdir. Huquqni tartibga solish mexanizmi qanchalik to'g'ri va izchil ishlasa, jamiyatda qonuniylik shunchalik mustahkam bo'ladi, huquqbuzarliklar kamayadi va adolat tamoyili kuchayadi. Shuningdek, bu mexanizm huquqiy davlatni shakllantirishning muhim sharti bo'lib, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy barqarorlikni saqlash hamda davlat boshqaruvini samarali tashkil etishda asosiy rol o'ynaydi. Shu bois, huquqni tartibga solish mexanizmini doimiy takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ratnapala, Suri. Huquqshunoslik: Mavzular va Tushunchalar. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
2. Freeman, Michael. Huquq nazariyasi: Kirish. London: Sweet & Maxwell, 2020.
3. Vinx, Lars. “Huquqiy munosabatlar va Hohfeld tahlili muammosi.” Huquqiy asos, vol. 33, no. 1, 2020, pp. 100–117.

4. Simmonds, N. E. “Huquqiy huquq tushunchasi va uning huquq nazariyasi uchun ahamiyati.” Huquq Nazariyasi, vol. 27, no. 3, 2021, pp. 195–214. 5. Huquqshunoslik asoslari: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2020.